
TEXTOS

1936: l'hora de les traduccions

Montserrat Bacardí

Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Traducció i d'Interpretació
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Resum

El 3 de juliol de 1939, quinze dies abans de l'inici de la guerra civil, Carles Cardó va publicar a *La Veu de Catalunya* l'article «Del plaer i del turment de traduir», en el qual, entre altres consideracions, posava de manifest la necessitat d'avançar en el camí de l'anostrament d'obres estrangeres, sobretot de les ciències en què la tradició pròpia anava més fluixa. Cardó, aleshores, ja havia traduït bona part de l'obra filosòfica de Sèneca per a la Fundació Bernat Metge i havia col·laborat activament en la versió de la Bíblia promoguda per la Fundació Bíblica Catalana.

Paraules clau: història de la traducció, teoria de la traducció, Carles Cardó

Abstract

On the third of July, nineteen thirty-nine, two weeks before the Spanish civil war broke out, an article by Carles Cardó called «Del plaer i del turment de traduir» (On the pleasure and torment of translating) appeared in the newspaper *La Veu de Catalunya*. Among other considerations, it stressed the need to advance the translation of foreign books into Catalan, especially of those sciences which had a weak tradition in our own language. By that time, Cardó had already translated a large number of Seneca's philosophical works for the Fundació Bernat Metge and had actively collaborated on the version of the Bible fostered by the Fundació Bíblica Catalana.

Key words: history of translation, translation theory, Carles Cardó

Carles Cardó (1884-1958) va ser, fins a un cert punt, un home polifacètic. La seva activitat intel·lectual es desenvolupà per camins diversos, els quals, de tota manera, convergeixen en un tot —la seva obra— força coherent.

Nascut a Valls, estudià al seminari de Tarragona i a Roma, on fou ordenat sacerdot el 1908. Va romandre a Tarragona, de professor del seminari, fins al 1918, en què obtingué una plaça de canonge a la catedral de Barcelona. El 1910 va estrenar-se com a periodista en el diari tarragoní *La Cruz*, dedicació en què va despendre molts esforços fins a la guerra civil. El 1925 va fun-

dar *La Paraula Cristiana*, revista religiosa de temàtica diversa, i, dos anys després, *El Bon Pastor*, òrgan ministerial de la clerecia, que van aparèixer mensualment fins al juny de 1936. Així mateix, va col·laborar en el diari catòlic *El Matí* i en *La Veu de Catalunya*. Una selecció dels articles d'*El Matí* van ser recollits en el llibre *El diàleg interior* (1934), i una altra selecció dels publicats en *La Paraula Cristiana* ho fou en *La nit transparent* (1935) i en *La moral de la derrota i altres assaigs* (1959), mentre que l'*Evangelí d'avui* (1954) aplegà homilies donades a conèixer en *El Bon Pastor* i en *La Veu de Catalunya*. En total, va escriure «uns mil cinc-cents articles»¹, xifra que referma, entre altres aspectes de la personalitat de Cardó, el seu vessant de «moralista» i d'«apologista»², d'home d'església compromès amb la societat del seu temps: «en el període que abasta la Dictadura i la República es convertí en l'eclesiàstic més influent de Catalunya»³.

La guerra civil l'allunyà del país fins al 1954. Exiliat a Suïssa, publicà *Histoire spirituelle des Espagnes* (1946), assaig històric sobre les relacions entre Catalunya i Espanya que el govern de Franco tractà infructuosament que no fos publicat en cap llengua; com és sabut, la versió original, amb el títol *Les dues tradicions. Història espiritual de les Espanyes*, no va poder imprimir-se fins a l'acabament del franquisme (1977), i un capítol, «El gran refús», per expressa voluntat del canonge, fins a 1994. És autor també d'un llibre d'estudis sobre Jesucrist, *Emmanuel* (1955), i d'un de poemes religiosos, *El càntic nou* (1951).

La prosa original de Cardó (qui, segons sembla, «llegia diàriament el Fabra»⁴), en gran part donada a conèixer en forma de col·laboracions periodístiques, ha merescut tota mena d'elogis, i de manera unànime. Leandre Amigó la va qualificar de «clara, insinuada, palpitant», i, el seu estil, de «vigorós i didàctic»⁵. Maurici Serrahima emfasitzava el «brillantíssim to retòric»⁶ dels seus escrits. Pere Bohigas subratllava, entre altres atributs, la «justesa d'expressió i l'equilibri», sense negligir els «elements emocionals», ben dosificats, i l'«efecte persuasiu»⁷ que provoca immediatament al lector. Cardó ha estat tingut, fet i fet, per «un gran estilista, model d'estilistes»⁸, o, dit d'una altra manera, per «un dels artífexs del català modern»⁹.

1. MANENT, Albert. «Carles Cardó: el guiatge intel·lectual i el drama de l'exili». *Retorn a abans d'ahir. Retrats d'escriptors i de polítics*. Barcelona: Destino, 1993, p. 58.
2. MASSOT I MUNTANER, Josep. *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1973, p. 85 i 86.
3. MANENT, Albert, op. cit., p. 53.
4. MANENT, Albert. «Assaig, periodisme i memòries (1918-1938)». A: MOLAS, Joaquim [dir.]. *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ariel, 1987, vol. X, p. 113.
5. AMIGÓ, Leandre. «El canonge Cardó». *Presències i evocacions*. Barcelona: Selecta, 1969, p. 15 i 16.
6. SERRAHIMA, Maurici. *De mitja vida ençà*. Barcelona: Edicions 62, 1970, p. 87.
7. BOHIGAS, Pere. «Carles Cardó, prosista». A: *Miscel·lània Carles Cardó*. Barcelona: Ariel, 1962, p. 179-183.
8. GEIS, Camil. «Cardó, estilista». A: *Ibidem*, p. 252.
9. MANENT, Albert. *Retorn a abans d'ahir. Retrats d'escriptors i de polítics*, op. cit., p. 57.

L'altra activitat remarcable de Carles Cardó com a home de lletres fou la de traductor. Així obeïa la consigna que des dels darrers anys del segle passat, d'ençà de la represa lenta però constant de les traduccions, s'havia difós en tota mena de cenacles intel·lectuals i que era gairebé exigida, per exemple, en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1906: «Cadascú d'ells [els nostres intel·lectuals] hauria de considerar com un deure sagrat, l'anar alternant la producció original ab el treball de traducció. [...] Traduïm, traduïm sense descans»¹⁰. Cal que recordem el nom de tants escriptors de la primera meitat del nostre segle —també de la segona— que, en un moment o altre de la seva vida, van dedicar-se a la comesa de l'anostrament d'obres estrangeres?

Eren molts els beneficis que en podia treure la cultura catalana, com expressa Cardó mateix en l'article que reeditem, imprès a *La Veu de Catalunya* només quinze dies abans de l'inici de la guerra civil: és el penúltim que va publicar-hi. En primer lloc, beneficis per a la llengua literària, encara a mig camí, a parer seu, del procés de maduració engegat no feia gaires anys. Igualment, guanys per al traductor, ja que l'obliga a conèixer i a dominar una gamma molt àmplia dels recursos expressius que li ofereix la llengua, alguns dels quals, de segur, no adoptaria mai per iniciativa pròpia. Alhora, la pràctica de la traducció «forma un gust», forma el «sentit de la correcció i de la dignitat literària» a l'interpret i, en general, a la societat que se n'amara; un profit en què es fa palès l'anhel de rerefons noucentista d'intervenir, per mitjà de les manifestacions artístiques, en el rumb de la col·lectivitat. Així doncs, Cardó conclou: «L'hora actual de Catalunya és, en gran mesura, l'hora de les traduccions», una crida que llegida ara, amb la perspectiva històrica de sis dècades, no cal dir que resulta dramàticament punyent.

A banda d'alguns missals i de tres obres d'E. Neubert¹¹, la faceta traductològica de Cardó va aplegar-se en dos fronts: Sèneca i la Bíblia, sota els auspicis de dues grans creacions cambonianes: la Fundació Bernat Metge i la Fundació Bíblica Catalana. Per a la primera va traslladar l'obra completa de Sèneca, excepte les tragèdies, editada al llarg de trenta-cinc anys, des de 1924 —*De la ira* fou el cinquè volum de la col·lecció— fins a 1958 —any del seu traspàs—, amb el llarg parèntesi de la guerra civil i de l'exili del canonge. En la primera època va sortir a llum la versió dels anomenats *Dialogui*, en quatre volums (1924-1926), de les *Lletres a Lucili*, així mateix en quatre remeses (1928-1931), i el primer lliurament del tractat *Dels beneficis* (1933). El segon no va aparèixer fins vint

10. MONTOLIU, Manuel de. «Moviment assimilista de la literatura catalana en els temps moderns. Conveniència de que's fassin moltes traduccions i esment ab que cal fer-les». A: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta, 1908, p. 573.

11. Totes tres publicades a l'editorial Ariel els anys cinquanta, quan hi va tenir un paper destacat, en la impressió de llibres catalans, Joan Sales, el qual sentia una gran admiració per Carles Cardó: a la mateixa editorial van aparèixer les *Obres de Carles Cardó* i la *Miscel·lània Carles Cardó*, a cura de Ramon Sugranyes de Franch, Pere Cisas, Albert Manent i Joan Sales.

anys més tard, el 1954. Entre 1956 i 1959 van imprimir-se els tres toms amb què foren dividides les *Qüestions naturals*, l'última obra filosòfica —inacabada— de Sèneca. Miquel Dolç, traductor estretament vinculat a la Fundació Bernat Metge, va remarcar, en primer terme, el rigor filològic de les versions de Cardó: «Els seus volums són, des del punt de vista de la filologia, un exemple de probitat científica, visible en els pròlegs, en la bibliografia, en la tècnica textual, en les notes explicatives»; i, en segon terme, assajant un balanç global de la seva feina d'interpret de textos senequiens, va considerar que «es va saber mantenir fidel i acostat, dins l'arduïtat de la comesa, a l'entranya bategant de l'idioma i va sortir-ne sempre enriquit amb un escreix prodigiós de recursos lingüístics»¹².

D'altra banda, Carles Cardó va prendre part en la versió de la Bíblia promoguda per la Fundació Bíblica Catalana des de l'inici de l'obra fins als darrers lliuraments, al llarg de vint anys. El seu nom figura com a traductor, al costat dels d'Antoni Maria de Barcelona i J. Millàs Vallicrosa, en els dos primers volums: *Gènesi. Èxode* (1928) i *Levític. Nombre. Deuteronomi* (1929). L'any 1929 va aparèixer una altra versió conjunta de Cardó, ara només amb Antoni Maria de Barcelona: els *Actes dels apòstols*, llibre que, juntament amb la *Lletra als romans*, constituïa el tom tretzè de l'obra. Va tenir cura, així mateix, del catorzè, *Lletres de Sant Pau* (1932), i de la part d'Isaïas del vuitè, *Eclesiàstic. Isaïas* (1935). Dels quinze volums de què constava l'obra, en esclatar la guerra, només en faltaven dos per publicar: el setè i el novè. El setè, *Càntic dels Càntics. Salms. Llibre de la Saviesa*, no va sortir a llum fins al 1948, amb versions de Carles Riba, Carles Cardó i Ramon Roca i Puig, respectivament. Cardó ja havia enllestit la seva el 1940, però, a causa d'un retard editorial considerable, va poder tenir en compte la nova versió llatina del llibre sagrat establerta sobre els textos originals pels professors de l'Institut Bíblic de Roma (1945), i va revisar a fons la feina feta: «n'ha sortit una versió quasi totalment nova»¹³, anunciava en el «Postscriptum» que va afegir el 1946 a la «Notícia preliminar» amb què encapçalava la traducció. A més dels problemes derivats de la fixació crítica del text, va plantejar-se el de donar al seu treball «una forma literària que, sense ésser infidel al caràcter de la nostra llengua, reproduís com més exactament es pogués l'estil de l'original»¹⁴. Per això, tot d'una, atès que els *Salms* foren escrits en vers, se li imposà el vers, després d'algunes provatures infructuoses: «nosaltres la començarem en prosa i aviat ens convencérem de la impossibilitat de transvasar-hi l'emoció poètica primigènia»¹⁵. Ara bé, encara quedava pendent «decidir els sistema de versificació». A parer seu, «l'opció era entre tres solucions: imitar el ritme de l'original; fer prosa rimada [...]; adoptar la mètrica acostumada en la nostra poesia»¹⁶, que és la que finalment va seguir, d'acord

12. DOLÇ, Miquel. «Carles Cardó, humanista». A: *Miscel·lània Carles Cardó*, op. cit., p. 243.

13. FUNDACIÓ BÍBLICA CATALANA *La Sagrada Bíblia. Antic Testament*. Vol. II. *Càntic dels Càntics. Salms. Llibre de la Saviesa*. Barcelona: Alpha, 1948, p. 46.

14. *Ibidem*, p. 41.

15. *Ibidem*, p. 42.

16. *Ibidem*.

amb el plantejament genèric de la Fundació d'oferir una versió dels llibres bíblics d'un valor literari manifest. Cardó encara ens feia una última advertència, a propòsit del vocabulari emprat: «El lèxic d'aquesta versió produirà segurament algunes sorpreses. [...] Per eixir-nos d'alguns problemes difícils, hem hagut d'haver goig d'arcaïsmes, de dialectalismes, i fins algunes clares vegades hem recorregut al neologisme»¹⁷. Antoni M. Badia i Margarit va analitzar la formació d'alguns mots nous, no inclosos en el *Diccionari general de la llengua catalana*, de què es va valer Cardó en el trasllat dels *Salms* i va concloure que calia considerar el traductor un veritable «artífex de la llengua» per les raons següents:

per la fermesa amb què manté els significats establerts de les paraules; pel seu respecte al diccionari; per la seva incorporació a la llengua literària d'elements dispersos en el temps i en l'espai; per la seva valentia a recórrer a la formació de mots, respectant la gramàtica, i subjectant-ho tot al valor estètic de la traducció en vers.

Per tot plegat, també com a traductor, «Carles Cardó ha sabut merèixer a bastament els més alts títols d'estilista»¹⁸.

En les seves versions, en el resultat final, fa l'efecte que el «plaer» s'imposa al «turment» de traduir, del qual a penes queda cap rastre visible, i el «goig de l'esperit» de l'interpret s'encomana indefectiblement al lector. És per això que volem acabar fent-nos nostres —permeteu-nos-ho— unes paraules de Josep Carner: «Voldria que no esvaïssin pas el seu record la premsa o el renou de les noves generacions, sinó que, tot llegint els escrits de Cardó, aprenguessin aquestes l'alta dignitat possible, irrenunciable, del nostre verb nadiu»¹⁹. Aquí en tenim una mostra, curulla, a més, de judicis sobre el fet de traduir assenyats i intel·ligents.

17. *Ibidem*, p. 44.

18. BADIA I MARGARIT, Antoni M. «Mots nous en la traducció catalana dels *Salms*». A: *Miscel·lània Carles Cardó*, op. cit., p. 142.

19. CARNER, Josep. «El meu record de Carles Cardó». A: *Miscel·lània Carles Cardó*, op. cit., p. 35.